

IVAN POPOVIĆ, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1960. XX, 688 str.

Teško je pisati hladnokrvnu recenziju o najznačajnijem djelu našeg vrijednog lingvista koji je u dobi kad naučni rad tek počinje dobivati svoj puni zamah i pravu dubinu tragično preminuo u Hamburgu ljeti 1961. Čitav mu je kratak život bio ispunjen intenzivnim, gotovo grozničavim radom na historiji srpskohrvatskog jezika i taj je rad usprkos svojoj mladoj dobi uspio još sintetizirati u knjizi o kojoj je ovdje riječ. To je ujedno prva sustavno napisana sinteza o historiji našega jezika i zbog toga nužno predstavlja važan i značajan događaj u našoj naučnoj sredini. Nije potrebno razlagati kakav je to bio podvig da čovjek na početku svog životnog rada skupi i obradi sav taj materijal. O knjizi kao cjelini donijet će svoj sud stručnjaci koji su zato pozvani. Takvo pionirsko djelo nužno će biti puno nedostataka i nedorečenosti, a suvremena je lingvistička teorija u takvom stanju previranja da će ovakva sinteza izazvati mnogo kritičnih primjedaba, pogotovu ako je, kao naša knjiga, pisana s izrazito konzervativnih teoretskih pozicija. Ipak se tom djelu ne može poreći cjelovitost metodskog stava, a za sve one istraživače koji se povremeno kreću na pograničju problema koji se u njoj obrađuju naša je knjiga ispunila jednu vrlo osjetljivu prazninu i pruža dragocjen uvid u materijal i literaturu.

Za područje kojim se bavi naš časopis ta je knjiga interesantna po tom što je autor u njoj obradio sve što možemo znati o lingvističkoj situaciji na antičkom Balkanu. Osobita je zasluga autorova što je vrlo izrazito izvadilo historiju srpskohrvatskog jezika iz slavističke izolacije i što je jako naglasio sve neslavenske lokalne faktore koji su u historiji toga jezika uz slavensko nasljeđe odigrali važnu ulogu. Knjiga o historiji srpskohrvatskog jezika koja počinje među ostalim detaljnom razradom lingvističkih problema antičkog Balkana svakako je u našoj nauci ugodno iznenađenje i naš časopis je mora zabilježiti, tim više što je autor o mnogim spornim pitanjima dao svoje argumentirane sudove. Pitanjima koja nas ovdje interesiraju posvećeno je čitavo drugo poglavlje: *Vorslawische Substrate auf dem Balkan*, in *Noricum, Pannonien und Dacien* (str. 48—103). Na tom nevelikom prostoru izloženi su svi problemi koji ulaze u vidokrug literature kojom se autor služio i dana je vrlo vrijedna bibliografija. Prvo se autor bavi romanskim jezicima na području gdje se kasnije govorio srpskohrvatski jezik. Sve probleme s tim u vezi autor je izložio vrlo sustavno i zauzima prema njima dobro argumentiran kritički stav. Odbija pretpostavku o postojanju posebne balkanske varijante vulgarno-latinskih govora unutar velike istočnoromanske skupine.

Dalje se autor obraća mnogo zamršenijim pitanjima ilirskog jezika. Što se tiče određivanja područja ilirskih dijalekata, on pokazuje vrlo opravdanu suzdržljivost. Sasvim ispravno stavlja pod upitnik ilirski karakter govora pretkeltskih Panonaca i još je skeptičniji prema ilirskom supstratu u Noriku. Isto tako s punim pravom konstatira da ilirski karakter jezika poznatog s mesapskih natpisa u južnoj Italiji nije ni izdaleka tako siguran kako se to u literaturi koji put prikazuje. Odbacuje isto tako fantastični panilirizam i ispravno dolazi do zaključka da se o ilirskom jeziku može govoriti samo na Balkanu, u rimskoj provinciji Dalmaciji i u ilirskom dijelu provincije Makedonije.

Pristupajući problemu koji je nekako dominirao u iliriološkoj literaturi prošlih decenija da li je ilirski kentum ili satem jezik, autor se po našem mišljenju previše olako i previše odlučno opredijelio za kentumsko rješenje. Istina je da u ilirskom materijalu ima mnogo pouzdanih i vrlo uvjerljivih kentumskih primjera i njih priznaju i najodlučniji zastupnici satemskog karaktera. Raspravljajući to pitanje autor navodi kao argumente za satemsko rješenje naročito neuvjerljive primjere koji su se u literaturi iznosili u žaru polemike, pa mu onda doista nije teško pokazati njihovu malu dokaznu moć (str. 66). Međutim sam autor kasnije (str. 100) navodi vrlo pouzdane satemske primjere sa ilirskog područja, pa ih onda, jer ilirski smatra kentum jezikom, pripisuje jednom predilirskom indoevropskom satemskom supstratu. Takav je metodski postupak nedopustiv i ni po čem se ne razlikuje od Patscheva pokušaja da na zapadnom Balkanu utvrdi trački (satemski) supstrat. Pri današnjem stanju našeg izvornog materijala teško je razne na izgled protivrječne elemente pripisivati pojedinim jezičnim slojevima. Bolje je pomiriti se s konstatacijom da na ilir-

skom području uz kentumske imamo i satemske primjere. Kako tu činjenicu treba tumačiti, možda ćemo znati kad bude moguće na sjeverozapadnom Balkanu razlučiti jezična područja koja nam danas ostaju skrivena pod zajedničkim nazivom ilirski. Isto je tako teško prihvatiti mišljenje da je za pravale slavenskih plemena ilirski jezik bio već sasvim nestao i stanovništvo ilirskih krajeva potpuno romanizirano. Činjenica da do sada nije pošlo za rukom naći u slavenskom rječniku neposrednih posuđenica iz ilirskoga ne može po našem mišljenju riješiti to pitanje, jer treba uzeti u obzir i niz drugih faktora. Nikako nije vjerojatno da bi se primitivno stanovništvo Dinarskog gorja do pravale slavenskih plemena bilo potpuno romaniziralo.

Govoreći dalje o tračkom jeziku, autor ispravno otklanja hipotezu o tračkom supstratu na zapadnom Balkanu i sve pokušaje da se ilirski i trački prikažu kao srodni indoevropski jezici. Lijep je i cjelovit prikaz našeg znanja o tračkom. Dokazi za neposredne tračkoslavenske jezične kontakte nisu ništa bolji od dokaza koji bi se mogli navesti i za ilirski (Birziminium—Gorica, prema Podgorica, Mursa — Osijek). Ispravno je autor uočio i istakao važnost otkrića Vl. Georgieva da unutar tračkoga materijala treba lučiti dva tipa koji se dosta međusobno razlikuju: pravi trački na jugu i dakomizijski na sjeveru.

Obrađujući problem jezične pripadnosti antičkih Makedonaca, autor je u svojim zaključcima bio možda malo brzoplet. Na to ga je u prvom redu navela literatura kojom se služio. Izlažući makedonski jezični materijal nije dovoljno istakao kako je taj materijal fragmentaran i nedovoljan i kako su etimološke kombinacije nesigurne čak i onda kad izgledaju posve uvjerljive. Polazeći od nekih elemenata staromakedonskog rječnika gdje je doista lakše prihvatiti negrčko tumačenje, autor dolazi naprečac do posve određenog zaključka o negrčkom, sjevernobalkanskom karakteru jezika starih Makedonaca. Pritom je ispustio iz vida dva momenta koji su za to pitanje od bitne važnosti: Prvi je moment etnička i lingvistička stvarnost koja se krije iza termina staromakedonski. Moramo se pitati da li govorimo o jeziku makedonskih osvajača ili o jeziku plemena koja su oni postepeno uključivali u sastav svoje države. U tako kompliciranoj situaciji ne može činjenica da su grčki pisci neke sjevernobalkanske riječi zapisali kao makedonske riješiti sva lingvistička pitanja koja se postavljaju u vezi s antičkom Makedonijom. Druga je činjenica da su imena pripadnika stare makedonske aristokracije grčka i to uz neznatne iznimke i od najstarijeg nama poznatog vremena. Ta su imena osim toga takva da nije lako pomisljati da su ona u cijelosti preuzeta prilikom eventualne helenizacije staromakedonske aristokracije. Ima dakle jedan ozbiljan argumenat koji govori u prilog pretpostavci da je ekspanzivna jezgra makedonske države po jeziku bila grčka. Čitav taj kompleks pitanja vrlo je zamršen i nije ga moguće olako presjeći malim brojem izoliranih etimoloških interpretacija. O svemu tome čitalac naše knjige ne dobiva potrebna objašnjenja.

U pitanju pripadnosti današnjeg šiptarskog jezika autor odlučno zastupa tezu o njegovu tračkom podrijetlu. Na temelju vlastitog istraživanja on je došao do novih argumenata protiv autohtonosti šiptarskog jezika na njegovu današnjem području. Iako se to teško pitanje ne može smatrati potpuno i definitivno riješenim mora se priznati da su argumenti za tračko podrijetlo šiptarskog jezika vrlo jaki i uvjerljivi.

Vrlo ukratko autor se osvrće na iranske, keltske i germanske dijalekte koji su se govorili na predslavenskom Balkanu. Više je pažnje posvetio najstarijem sloju egejskog područja koji se obično naziva pelazgičkim. Čitalac nalazi sve bitno o tom pitanju. Autor je s punim pravom rezultate istraživanja M. Budimira i Vl. Georgieva prikazao kao historijski preokret u našim predodžbama o predgrčkom jezičnom sloju. Danas se može smatrati sigurnim da je taj sloj velikim dijelom, a možda i čitav bio indoevropski. I za sjeverni Balkan i Podunavlje sigurno je da su od duboke starine indoevropsko jezično područje. Kao nedokazane i fantastične autor odbija mediteranističke hipoteze i u tome mu se potpuno pridružujem. Ipak ističe i one zanimljive podudarnosti koje doista u nekim slučajevima kao da govore za postojanje drevnih jezičnih veza na čitavom mediteranskom području. Objašnjenje tih pojava treba međutim tražiti u nizu faktora među kojima slučaj nije najmanje značajan i koji te pojave tumače uvjerljivije nego pretpostavka o zajedničkom i jedinstvenom mediteranskom jezičnom supstratu.

Osvrćući se još jednom na čitavo poglavlje o jezičnoj situaciji na predslavenskom Balkanu, moramo odati veliko priznanje Popoviću što se kao slavist tako duboko i potanko upoznao s tim teškim područjem i što ga je tako pregledno prikazao da će to biti od koristi ne samo slavistima nego i užim stručnjacima. Samo je prirodno da je pisac ove recenzije kao jedan od tih užih stručnjaka morao staviti niz primjedaba na tu sintezu u želji da plod autorovih napora učini takvim komentarom još korisnijim. Nadamo se da će taj rad na historiji našeg jezika u našoj sredini brzo naći nastavljača i da se suradnja između slavistike i drugih lingvističkih disciplina neće prekinuti. Ivan Popović ostavio je među nama veliku prazninu i uspomena na nj ostat će živa među svima koji se bave jezičnim problemima antičkog i novovjekog Balkana.

R. Katičić, Zagreb.

KADMOS, Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik, Walter de Gruyter & Co / Berlin, Bd. I, Heft 1—2, 1962, pp. 171,8°.

Повеќе класични списанија денеска, меѓу другото, донесуваат вредни прилози со епиграфско-филолошка интерпретација на натписниот материјал којшто, почнувајќи од крајот на 19. в., постојано го откриваат археолозите во средоземноморскиот басен. Но во расветлувањето на тој материјал може да се постигне поголем ефект кога едно цело списание е посветено на неговата проблематика. Затоа, појавата на списанието *Kadmoc* кое е наменето специјално на пред- и раногрчката епиграфија треба топло да се поздравува. Тоа е особено добредошло сега, кога слично то списание за минојско-микенски студии — *Минос* — започна да излегува со големи задоцнувања.

Главниот уредник и издавач на *Kadmoc* е проф. Ernst Grumach, а редакцискиот одбор го сочинуваат видни учени, класични филолози — микенолози и археолози од разни земји: E. L. Bennett (Мадисон), W. C. Brice (Манчестер), P. Dikaios (Никозија), K. D. Ktistopoulos (Атина), O. Masson (Париз), P. Meggitt (Павија), F. Schachermeyr (Виена), J. Sundwall (Хелсинки).

Иако по обем мало, списанието е исполнето со богат и разнообразен материјал од областа за која е наменето. Техничката опрема е наполно издржана, илустрациите — на специјален папир — совршени, а обемот на содржателните статии е сведен на нужната мера.

Bd. I Heft 1: V. E. G. Kenna, *Seals and Script* (Печати и писмо со специјален осврт кон античкиот Крит), стр. 1—15. Авторот прво констатира дека во сите стари цивилизации, каде што се употребувале печати, имало и традиција на пишување. Примитивните цртежи на печати, како знаци за соопштување, биле сврзани морфолошки со писмото во неговите најстари форми. Тесната врска меѓу употребата на печати и појавата на писмото ја гледа во долината на Инд, Месопотамија и Египет. Потоа Кена, кој е автор на публикацијата *Cretan Seals*, дава опис на критските печати, ги подредува хронолошки по периоди и ги споредува со слични од Египет и др. земји. Печатите со хиероглифски гравури, според него, биле употребувани за украси и со магиски цели и тогаш кога хиероглифското писмо било заменето од линеарното А и В. Хронологијата на печатите со разните видови писма тешко може да се установи, зашто овие по традиција продолжувале да се употребуваат независно од тоа што писмото веќе било заменето.

E. Grumach, *Die Korrekturen des Diskus von Phaistos* (Коректурите на дискот од Фест) стр. 16—26. Кон коректурите на дискот од Фест, направени од A. Della Seta во 1919 г. на полето А 28 и А 24, авторот одбележува уште две други: А 22 и В 3 на женските глави со перјаница. Установува дека сите 4 коректури водат потекло од една рака. Откако знаците биле врзани, натписот бил ревидиран од друго лице. Тоа се гледа од фактот што се знаците „пишувани“